

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความมั่นคงในการดำรงชีพ ของครัวเรือนแรงงานชนเมือง

Influence Factors for Livelihood Security of Labor Households in Khon Kaen Sub-Urban

กฤษดา ปัจจาเนย์¹ / ธนพฤษ ชามะรัตน์²

Kritsada Phatchaney / Thanapauge Chamaratana

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง “ความมั่นคงในการดำรงชีพของครัวเรือนแรงงานชนเมืองขอนแก่น” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทของปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความมั่นคงทางในการดำรงชีพของครัวเรือนแรงงานชนเมืองขอนแก่น โดยบทบาทของวาระกรรมที่เกี่ยวกับการกลายเป็นเมือง (Urbanization) และวิถียังชีพ (Livelihood) เพื่อทำการค้นหาตัวแปรด้วยวิธีการนินัย (Deduction) มาสร้างเป็นข้อสรุปชั่วคราวเพื่อทำการพิสูจน์ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความมั่นคงในการดำรงชีพ

การค้นหาตัวแปรด้วยวิธีการนินัย (Deduction) จากบทบาทวาระกรรมที่เกี่ยวข้องพบว่า ตัวแปรที่ใช้ในงานวิจัยได้แบ่งออกเป็นตัวแปรต้น และตัวแปรตาม ดังนี้ ตัวแปรต้น (Independent Variable) มีทั้งหมด 28 ตัวแปร ได้องค์ประกอบปัจจัยที่ส่งผลกระทบจากการกลายเป็นเมือง 14 ตัวแปร และองค์ประกอบปัจจัยด้านในการดำรงชีพครอบคลุมสินทรัพย์ทุน 14 ตัวแปร สำหรับตัวแปรด้านความมั่นคงในการดำรงชีพของครัวเรือนแรงงานชนเมืองเป็นตัวแปรตาม (Dependent Variable) มีทั้งหมด 5 ตัวแปร ได้แก่ ความมั่นคงด้านที่ดินและที่อยู่อาศัย ความมั่นคงด้านกำลังแรงงาน ความมั่นคงด้านอาหาร ความมั่นคงด้านสุขภาพ ความมั่นคงการเข้าถึงการศึกษา

คำสำคัญ: ความมั่นคงในการดำรงชีพ การกลายเป็นเมือง สินทรัพย์ทุน ครัวเรือนแรงงาน

¹ นักศึกษาระดับปริญญาโท สาขาวิชาพัฒนสังคม คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น เบอร์โทร 0621343466
อีเมล Phat.kritsada@gmail.com, Kritsada_Phatchaney@hotmail.com

² อาจารย์ประจำภาควิชาวิชาพัฒนสังคม คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

¹ MA students, Mater of Arts Program in Community Development, Khon Kaen University

² Lecturer, Community Development, Faculty of Humanities and Social Sciences, Khon Kaen University

Abstract

This article is a part of the thesis proposal entitled “Livelihood Security of Labor Households in Khon Kaen Sub-Urban”. The objective is review literature about Influence Factors for Livelihood Security of Labor Household in Khon Kaen Sub-Urban. The article adopted urbanization concept and livelihood concept (capital assets) and deduced the variables to identify the influence factors.

The result shows that there are two categories of variables; 28 independent variables and 5 dependent variables. There are 28 independent variables developed from urbanization concept (14 variables) and capital assets concept (14 variables). The dependent variables are 1) land and residence security, 2) labor force security, 3) food security, 4) health security and 5) primary education security which are from livelihood concept.

Keywords: *Livelihood Security, Urbanization, Capital Assets, Labor Households*

บทนำ

การกลายเป็นเมือง (Urbanization) กำลังเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่มีความสำคัญยิ่ง ทั้งที่เกิดขึ้นในประเทศที่พัฒนาแล้ว และประเทศที่กำลังพัฒนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศที่กำลังพัฒนา มีแนวโน้มการกลายเป็นเมืองที่สูงขึ้นเรื่อย ๆ แม้ว่าประชากรส่วนใหญ่จะอยู่ในชนบทก็ตาม (พรอัมรินทร์ พรหมเกิด, 2539) แต่เห็นได้ว่าประชากรเมืองเริ่มมีการขยายตัวเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วซึ่งเห็นได้ชัดเจนจากประเทศที่กำลังพัฒนาในแถบอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง เช่น ประเทศมาเลเซีย ประเทศอินโดนีเซีย ประเทศฟิลิปปินส์ และประเทศไทย เป็นต้น ประเทศที่กำลังพัฒนาเหล่านี้ต่างได้รับผลกระทบในเรื่องภาวะความเป็นเมืองเช่นเดียวกัน จากสถานการณ์การกลายเป็นเมืองทั้งในระดับโลก และระดับเอเชีย มีแนวโน้มสูงขึ้นในทิศทางเดียวกัน ทำให้ความมั่นคงในการดำรงชีพของครัวเรือนแรงงานเริ่มสั่นคลอน โดยที่ International Labour Office (2544) กล่าวไว้ว่า “ความมั่นคงในการดำรงชีพ” มีความสำคัญยิ่งต่อแรงงาน ครัวเรือนแรงงาน ชุมชน รวมไปถึงประเทศที่กำลังพัฒนา ซึ่งความมั่นคงในการดำรงชีพถือได้ว่าเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของครัวเรือนที่จำเป็นจะต้องสร้างสรรค์ขึ้นมา และเป็นวิธีการสร้างพื้นฐานทางสังคมให้ดีขึ้น เมื่อเป็นเช่นนั้นการกลายเป็นเมืองเริ่มขยายตัวทำให้มีอิทธิพลต่อพื้นที่ต่าง ๆ ทั้งในประเทศที่กำลังพัฒนาและประเทศที่พัฒนาแล้ว มีแนวโน้มกลายเป็นเมืองที่สูงขึ้น

ช่วงปี พ.ศ. 2513 จังหวัดขอนแก่น เป็นหนึ่งในพื้นที่ได้รับอิทธิพลจากการกลายเป็นเมือง โดยประเทศไทยได้มีนโยบายการนำทฤษฎีการพัฒนาเมืองศูนย์กลางระดับรอง (Secondary Urban Centers) สร้างความเจริญสู่ระดับภูมิภาค มุ่งเน้นการกระจายรายได้ และความเป็นเมืองสู่ภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศไทย ได้มีการพัฒนานิคมอุตสาหกรรมให้เมืองหลักในภูมิภาค ส่งเสริมการเป็นศูนย์กลางของการสร้างรายได้ สร้างระบบเศรษฐกิจ และการให้บริการต่าง ๆ เริ่มมีการพัฒนาพื้นที่ชนบทโดยรอบมากขึ้น ซึ่งเมืองหลักที่มีการกระจายความเจริญเติบโตในช่วงนี้ ได้แก่ จังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดขอนแก่น จังหวัดนครราชสีมา อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา และจังหวัดชลบุรี (Thanadorn Phuttharak, 2558) โดยที่ทิศทางการพัฒนาจังหวัดขอนแก่นในอนาคต ได้รับการผลักดันให้เป็นเมืองศูนย์กลางของภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ทางด้านการคมนาคม ทางด้านการศึกษา ทางด้านเศรษฐกิจ เห็นได้จากการลงทุนของโรงงานอุตสาหกรรมรอบเมืองขอนแก่น เนื่องจากจังหวัดขอนแก่นมีศักยภาพด้านที่ตั้งเหมาะสม โอกาสที่เกิดความเสี่ยงทางด้านภัยพิบัติเป็นไปได้น้อย (สถาบันสิ่งแวดล้อมไทย, 2556)

นอกจากนี้ จังหวัดขอนแก่นมีปัจจัยขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงของความเป็นเมือง และเป็นศูนย์กลางของภูมิภาค ซึ่งมีแรงดึงดูดแรงงาน รวมถึงการเกิดการขยายตัวของเมืองลงสู่พื้นที่ชนบท ทำให้เกิดผลกระทบด้านบวกและผลกระทบด้านลบต่อ “ครัวเรือนแรงงาน” ในพื้นที่ชานเมืองขอนแก่น โดยที่การศึกษาการรับรู้ผลกระทบจากการกลายเป็นเมืองส่งผลกระทบต่อทั้งทางบวกและทางลบ พบว่า ผลกระทบทางด้านบวกในพื้นที่ชานเมืองขอนแก่น เกิดปรากฏการณ์การเพิ่มโอกาสทางรายได้มากขึ้น โอกาสในการเข้าถึงการศึกษา โอกาสในการหางานทำที่หลากหลาย สตรีมีบทบาทเพิ่มมากขึ้น แต่ทางกลับกันนั้นยังมีผลกระทบทางด้านลบที่เกิดขึ้น คือ ปัญหาครัวเรือนแรงงานต้องมียุติชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม เริ่มใช้ชีวิตการทำงานเป็นระบบ เกิดความเสี่ยงจากการเดินทางไปทำงานในพื้นที่เมือง หรือพื้นที่อุตสาหกรรม รวมถึงการภาวะหนี้สินที่เพิ่มขึ้นจากการดิ้นรนเพื่อนำเงินมาใช้จ่ายในครัวเรือนที่เพิ่มขึ้นจากราคาตลาด คุณภาพชีวิตต่ำลงเนื่องจากประกอบอาชีพแรงงานนอกระบบ ปัญหาความขัดแย้ง ความไม่ปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ปัญหาสุขภาพเสพติด ปัญหาการพนัน การสูญเสียที่ดินทำกิน รวมถึงกลุ่มคนบางกลุ่มหรือครัวเรือนบางครัวเรือนได้โดนเบียดขับให้กลายเป็นครัวเรือนแรงงานชายขอบของสังคม วัฒนธรรมของชุมชนเริ่มเปลี่ยนแปลงไป กลุ่มวัยรุ่นที่เป็นวัยแรงงานเป็นกำลังของครัวเรือนมีการยอมรับเรื่องเพศ การอยู่ก่อนแต่ง ชุมชนเหลือเฉพาะคนชราและเด็ก (Maniemai Thongyou, Thanapauge Chamaratana, Monchai Phongsiri : 2557)

ดังนั้น ผู้ศึกษาจึงสนใจศึกษาปรากฏการณ์ความมั่นคงในการดำรงชีพของครัวเรือน
แรงงาน เพราะผู้วิจัยต้องการค้นหาข้อมูลเพื่อพิสูจน์ว่าความมั่นคงในการดำรงชีพที่เกิดขึ้น
ในพื้นที่ชานเมืองมีความเกี่ยวข้องกันทั้งหมด โดยมองว่าการขยายของเมืองจะส่งผลต่อ
ความมั่นคงในการดำรงชีพไม่ใช่แค่ด้านเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว แต่ยังส่งผลถึงความมั่นคง
ทั้งทางด้านวิถีชีวิต สังคม และวัฒนธรรม ของครัวเรือนแรงงาน การเข้าถึงและการครอบ
ครองสินทรัพย์ทุน โดยทั้งหมดมีความเกี่ยวข้องและสัมพันธ์กัน รวมถึงอยากทราบถึงปัจจัย
อะไรบ้างที่ได้รับผลกระทบจากการกลายเป็นเมืองของครัวเรือนแรงงานที่อยู่ในพื้นที่
ชานเมืองจังหวัดขอนแก่น เพื่อทำการค้นหาข้อสรุปชั่วคราวแล้วพิสูจน์ข้อเท็จจริงต่อไป

การศึกษาครั้งนี้ได้ใช้แนวคิดการกลายเป็นเมืองที่อธิบายโดย Lambregts B, Pan-
thasen T and Mancharern S (2558) กล่าวถึงปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดการกลายเป็นเมืองไว้
ว่า มีปัจจัยที่เข้ามาขับเคลื่อนการกลายเป็นเมืองอยู่หลายด้าน นอกจากนี้ยังส่งผลให้เกิด
ความต่อเนื่องในการขับเคลื่อนการกลายเป็นเมืองอีกด้วย การขับเคลื่อนการกลายเป็นเมือง
ส่วนใหญ่จะเกิดจากการที่เมืองขยายตัวอย่างรวดเร็ว และเป็นที่น่าสังเกตว่าการกำหนด
ทิศทางของกระบวนการกลายเป็นเมืองที่เกิดขึ้นมีปัจจัยที่หลากหลายเข้ามาสนับสนุนส่ง
ผลกระทบจากการกลายเป็นเมือง และได้ทบทวนแนวคิดวิถียังชีพที่อธิบายโดย Norman
Long เพื่อนำแนวคิดมาช่วยในการอธิบายประเด็นองค์ประกอบปัจจัยทรัพยากรในการดำรง
ชีพ สำหรับทำความเข้าใจ อธิบาย และตีความปรากฏการณ์ผลกระทบจากการกลายเป็น
เมืองที่รู้สึกเข้าสู่พื้นที่ชานเมือง วัดระดับความสามารถการเข้าถึงและการครอบครอง
สินทรัพย์ทุนของครัวเรือนแรงงานชานเมืองที่ส่งผลต่อความมั่นคงในการดำรงชีพของครัว
เรือนแรงงานชานเมืองขอนแก่น

วัตถุประสงค์

เพื่อศึกษาและทบทวนวรรณกรรมปัจจัยที่มีอิทธิพลความมั่นคงทางในการดำรงชีพ
ของครัวเรือนแรงงานชานเมืองขอนแก่น

ขอบเขตการศึกษา

สำหรับขอบเขตด้านเนื้อหานั้น ผู้ศึกษามุ่งเน้นทำการศึกษาและทบทวนวรรณกรรม
ในประเด็นพัฒนาการ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในพื้นที่ชานเมืองจังหวัดขอนแก่น ที่ส่งผล
ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงด้านความมั่นคงในการดำรงชีพของครัวเรือนแรงงานที่เกิด
ขึ้นในพื้นที่ชานเมืองขอนแก่น ปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของครัวเรือนแรงงาน
ชานเมือง ประกอบด้วย ปัจจัยด้านประชากร ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ ปัจจัยด้านการบริโภค

ปัจจัยด้านกายภาพ ปัจจัยด้านทุนทางวัตถุ ปัจจัยด้านทุนทางการเงิน ปัจจัยด้านทุนทางมนุษย์ ปัจจัยด้านทุนทางทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม และปัจจัยด้านทุนทางสังคมและวัฒนธรรม

วิธีการศึกษา

วิธีการศึกษาในครั้งนี้ ใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล ที่มีลักษณะของข้อมูลและการสืบค้นข้อมูลประเภททุติยภูมิ (Secondary Data) จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง เพื่อทำการสังเคราะห์ตัวแปรไปใช้ในงานวิจัยต่อไป แหล่งข้อมูลที่ได้ส่วนใหญ่เป็นการทบทวนวรรณกรรม ได้แก่ ตำรา หนังสือ บทความวิชาการ วารสารวิชาการ เอกสารที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ ทั้งในรูปแบบรายงาน และบทวิเคราะห์ เป็นต้น (ธานินทร์ ศิลป์จารุ : 2548)

การวิเคราะห์ข้อมูล ได้ทำการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) เพื่อทำการจัดหมวดหมู่ข้อมูล (Categories) ของข้อมูลที่ได้มาทั้งหมด แจกแจงข้อมูลให้เกิดความชัดเจน และง่ายต่อการวิเคราะห์เชื่อมโยงความสัมพันธ์การกลายเป็นเมืองที่ส่งผลกระทบต่อครัวเรือนแรงงานชนเมืองเพื่อค้นหาปัจจัยที่เกี่ยวข้อง

การสังเคราะห์ข้อมูล จากที่ได้กล่าวมาข้างต้นแล้วว่า บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องเพื่อสังเคราะห์ตัวแปรที่ใช้ในงานวิจัย) สำหรับการสังเคราะห์ข้อมูลเพื่อใช้ในงานวิจัยนั้น ได้สังเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการนินัย (Deduction) เพื่อค้นหาความเชื่อมโยงตามเหตุและผลของกรอบแนวคิดการกลายเป็นเมือง และกรอบแนวคิดวิถียังชีพ ในด้านความสามารถในการเข้าถึงและการครอบครองสินทรัพย์ทุนทั้ง 5 ด้าน

ผลการศึกษา

จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องด้านปัจจัยที่ส่งผลกระทบจากการกลายเป็นเมืองและปัจจัยการเข้าถึง ทรัพยากรในการดำรง พบว่า มีปัจจัยทั้งหมด 9 ปัจจัยหลัก ที่เป็นตัวแปรต้น และมีปัจจัยทั้งหมด 5 ปัจจัยที่เป็นตามแปรตาม ดังต่อไปนี้

ปัจจัยด้านประชากร

ปัจจัยด้านประชากร จากการกลายเป็นเมืองที่เกิดขึ้นจำเป็นต้องมีประชากรเข้ามาเกี่ยวข้อง เป็นที่น่าสังเกตว่าสาเหตุเกิดจากการเคลื่อนย้ายแรงงานเข้ามาสู่ภาคการผลิต ส่งผลทำให้ประชากรส่วนใหญ่จะมีลักษณะต้องการเลื่อนชั้นทางด้านที่อยู่อาศัย มีสิ่งอำนวยความสะดวก เกิดร้านค้าและบริการต่าง ๆ อย่างไรก็ตาม ประชากรที่เข้ามาขับเคลื่อนการก

ลายเป็นเมืองในปัจจุบันนี้ มีลักษณะครอบครัวที่เล็กลง ครอบครัวขยายกลายเป็นครอบครัวเดี่ยว สมาชิกในครัวเรือนออกไปทำงานที่หลากหลาย นอกจากนี้ ดารณี บัญชรเทวกุล (2551) ได้อธิบาย ปัจจัยที่เกี่ยวข้องจากการกลายเป็นเมืองไว้ว่า ประชากรเป็นปัญหาหลักที่เกิดขึ้นจากผลพวงของการกลายเป็นเมือง เกิดพื้นที่การกลายเป็นเมืองอย่างเกินระดับหรือที่เรียกว่า “การกลายเป็นเมืองที่เกินขีดจำกัด” (Over urbanization) เป็นลักษณะปรากฏการณ์ที่เกิดจากปัจจัยด้านประชากรย้ายเข้ามาอยู่หรือย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่เมืองหรือชานเมืองอย่างหนาแน่น และมาอยู่อย่างเต็มประสิทธิภาพในระบบทางเศรษฐกิจสังคมของพื้นที่นั้น หรือสามารถพูดอย่างไม่เป็นทางการ คือ การที่ประชากรมาอาศัยอยู่ในเมืองมากเกินไป จนทำให้ระบบเศรษฐกิจไม่สามารถรองรับการกลายเป็นเมืองได้อีกต่อไป ส่งผลทำให้เกิดการเคลื่อนย้ายแรงงานจากภาคการเกษตรมาเป็นภาคที่ไม่ใช่การเกษตร รวมไปถึง วรารวรรณ เวชชัสส์ (2529); พัทรินทร์ ฤทธิ์สำแดง (2549) ได้กล่าวถึงผลจากการขยายตัวของเมือง พบว่า ลักษณะและขนาดของครัวเรือนมีการเปลี่ยนแปลงจากครอบครัวขยายสู่ครอบครัวเดี่ยวมากขึ้น การประกอบอาชีพของหัวหน้าครัวเรือนเปลี่ยนบทบาทมาเป็นเพศหญิงที่เป็นหัวหน้าครัวเรือนมากกว่าผู้ชาย เนื่องจากผู้หญิงมีบทบาทในการทำงานที่สูงขึ้น สามารถหาเลี้ยงชีพตนเองได้ ในที่นี้บรวหมหญิงโสดี หม้าย และหย่าง นอจากนี้ยังส่งผลให้เกิดการทำงานที่ระดับอายุน้อยลง เนื่องจากมีโอกาสในการหางานได้มากขึ้น และเป็นสังคมของผู้มีการศึกษาเฉพาะด้าน ส่วนด้านความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกภายในครัวเรือนลดน้อยลง ส่งผลทำให้ความสัมพันธ์ของครัวเรือนกับชุมชนลดน้อยลงด้วยเห็นความสำคัญของชุมชนน้อยลง แต่ในขณะที่เดียวมีการปฏิสัมพันธ์กับคนภายนอกยิ่งเพิ่มมากขึ้น

ขณะที่ ปัญญา หมั่นเก็บ, สุนิสา นุ้ยไสน และทิพวรรณ ลิ้มงูร (2554) ได้ศึกษาปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อจากการกลายเป็นเมืองในพื้นที่ชานเมืองกรุงเทพมหานคร เขตลาดกระบัง กลับพบว่า กลับมีความคิดที่แตกต่างกันโดยได้อธิบายว่า ลักษณะความสัมพันธ์เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ชัดเจนในด้านอื่น ๆ แต่สำหรับความสัมพันธ์ของคนในครัวเรือนความสัมพันธ์กับเพื่อนบ้าน และความร่วมมือกับหน่วยงานราชการไม่มีการเปลี่ยนแปลงไปจากอดีต จึงเป็นประเด็นที่น่าสนใจว่าความจริงแล้วพื้นที่ชานเมืองมีปัญหาเหล่านี้หรือไม่ และเป็นผลกระทบที่แท้จริงที่เกิดขึ้นในพื้นที่ชานเมืองมากน้อยเพียงใด

ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ

สำหรับปัจจัยด้านเศรษฐกิจ เป็นที่น่าสังเกตว่าการกลายเป็นเมืองก่อให้เกิดการผลิตสินค้าและบริการขึ้นในพื้นที่ เกิดสถานที่สำหรับทำธุรกรรมทางการเงิน สถานที่จับจ่าย

ใช้สอย พื้นที่ว่างกลายเป็นตลาดที่ทันสมัย บ้านจัดสรร เกิดอาชีพใหม่ เกิดการจ้างงานที่เข้มข้นในพื้นที่ เนื่องจากการขยายตัวของเมืองส่งผลต่อการสร้างโรงงานอุตสาหกรรมในเขตชานเมืองด้วย เกิดอาชีพรับจ้างทั่วไป คริวเรือมีรายได้เพิ่มมากขึ้น บางครั้งการกลายเป็นเมืองก็ส่งผลต่อวิถีชีวิตเช่นเดียวกัน ยกตัวอย่างเช่น การเดินทางของแรงงานเข้าไปทำงานในเมืองที่เป็นลักษณะเข้าไปเย็นกลับจำเป็นต้องเร่งรีบเดินทางและเพิ่มค่าใช้จ่าย (Lambregts B et al : 2558) สอดคล้องกับ ปฐม ทรัพย์เจริญ (2553); บั้วพันธ์ พรหมพักพิง และวีระยุทธ โพธิ์ถาวร (2558); สถาบันสิ่งแวดล้อมไทย (2556) ซึ่งให้เห็นว่า กลายเป็นเมืองส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงอาชีพในระยะเวลา 5 ปีที่ผ่านมา จากการกลายเป็นเมืองในพื้นที่ชานเมืองส่งผลต่อรายได้ที่สูงขึ้น คริวเรือบางคริวเรือมีอาชีพที่หลากหลายประกอบอาชีพมากกว่าหนึ่งอาชีพขึ้นไป โดยเกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านอาชีพจากการประกอบอาชีพอย่างเห็นได้ชัดเจน มีอาชีพใหม่เกิดขึ้นจากการอาชีพทำนาเปลี่ยนมาประกอบอาชีพค้าขาย รับจ้างทั่วไป มีการเกิดขึ้นของเศรษฐกิจนอกระบบเป็นอย่างมากในพื้นที่เมืองหรือพื้นที่ชานเมือง นอกจากด้านอาชีพที่เปลี่ยนแปลงไปยังพบว่า การใช้ประโยชน์จากที่ดินมีการขายเปลี่ยนมือเพื่อทำกิจกรรมเกี่ยวกับบ้านจัดสรร ที่พัก ที่อยู่อาศัยที่ทันสมัยซึ่งเป็นปัจจัยที่หนุนเสริมการกลายเป็นเมือง รวมถึง วันดี ธาดาเศวร์ (2548) ได้อธิบายเพื่อชี้ให้เห็นผลกระทบต่อการขยายตัวของพื้นที่ชานเมืองอย่างน่าสนใจว่า ปัจจัยด้านเศรษฐกิจทำให้ได้เกิดกระบวนการกลายเป็นเมืองส่งผลทำให้การเกิดการจัดซื้อที่ดินและขายที่ดินในบริเวณชานเมืองกันอย่างเข้มข้น

สำหรับพื้นที่จังหวัดขอนแก่นนั้น เกิดจากการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์จากที่ดิน ในพื้นที่ชานเมืองจากการกลายเป็นเมืองที่รุกคืบเข้ามาในพื้นที่ชุมชน ถึงแม้ว่าที่ดินจะมีการเปลี่ยนแปลงและมีการทำกิจกรรมอย่างเข้มข้น แต่กรรมสิทธิ์การถือครองที่ดินส่วนใหญ่ยังเป็นของตนเอง และเป็นที่ดินมรดกที่ได้รับสืบทอดจากบรรพบุรุษ สะท้อนให้เห็นว่าการกลายเป็นเมืองที่รุกคืบเข้ามาในพื้นที่ชุมชน อาจไม่ได้ส่งผลต่อที่อยู่อาศัย ถึงแม้ราคาที่ดินจะมีราคาที่สูงขึ้นแต่สำหรับคนส่วนใหญ่ยังสามารถอาศัยอยู่ในพื้นที่ชุมชนดั้งเดิมได้ (บั้วพันธ์ พรหมพักพิง และวีระยุทธ โพธิ์ถาวร : 2558)

ปัจจัยด้านการบริโภค

ปัจจัยด้านการบริโภค เป็นอีกหนึ่งปัจจัยที่ช่วยให้เกิดการขับเคลื่อนกระบวนการกลายเป็นเมือง จากพื้นที่เมืองได้กลายเป็นแหล่งเศรษฐกิจทำให้คนส่วนใหญ่มีรายได้เพิ่มมากขึ้น มีการจ้างงาน คริวเรือแต่ละคริวเรือยกระดับฐานะมีกำลังและความสามารถในการจับจ่ายใช้สอย เกิดการบริการขึ้นในพื้นที่ ทั้งโรงแรม ร้านอาหาร และงานบริการที่เป็น

เจ้าของรายเดียว เพื่อให้ตอบสนองต่อความต้องการของคนในพื้นที่ (Lambregts B et al : 2558) สอดคล้องกับ Thanadorn Phuttharak (2558) ได้อธิบายการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับการกลายเป็นเมืองเรื่องการบริโภค เนื่องจากการการกลายเป็นเมืองส่งผลต่อกิจกรรมทางเศรษฐกิจ เกิดพื้นที่ซื้อขายสินค้า และบริการโดยรอบเมือง สิ่งนี้แสดงให้เห็นถึงพื้นที่ชานเมืองที่มีการบริโภคและมีแบบแผนการดำเนินชีวิตด้านการบริโภคที่เปลี่ยนไปจากเดิม สำหรับ วรารรรถ เวชชัสส์ (2529) ได้ทำการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างแบบแผนการดำเนินชีวิตความเป็นอยู่กับการขยายตัวของเมือง พบว่า แบบแผนการดำเนินชีวิตมีความสัมพันธ์กับการขยายตัวของเมืองในด้านการเปลี่ยนแปลงลักษณะการบริโภคของสมาชิกในครอบครัวที่เปลี่ยนแปลงไป รวมไปถึง สถาบันสิ่งแวดล้อมไทย (2556) ได้พูดถึงปัจจัยผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการกลายเป็นเมืองในด้านการบริโภคประเทศไทย โดยระบุว่า เมื่อการกลายเป็นเมืองเริ่มขยายตัวส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในการบริโภค เกิดเป็นวิถีชีวิตความเป็นอยู่แบบคนเมือง ในพื้นที่โดยรอบเมืองที่มีอิทธิพลจากระบบการบริโภคอาหารที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม เพื่อให้เกิดการบริโภคในสิ่งใหม่ นอกจากนี้ บัณฑิต พรหมพักพิง (2558); พัชรินทร์ ฤทธิ์สำแดง (2549) ยังได้สะท้อนการขับเคลื่อนของเมืองหรือพื้นที่ชานเมือง ถึงการที่เมืองจะอยู่ได้นั้นจำเป็นต้องการปัจจัยด้านบริโภคเข้ามาเกี่ยวข้อง เนื่องจากเป็นพื้นฐานทำให้เกิดการหมุนเงินในระบบ ระดับการบริโภคของครัวเรือนต้องมีจำนวนที่เพิ่มมากขึ้น เพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาด สมาชิกในครัวเรือนให้ความสำคัญต่อการบริโภคตามกระแสสังคมของตะวันตก ยึดความสะดวกสบาย ความทันสมัยในการดำรงชีพ เกิดกระบวนการความคิดใหม่บริโภคตามกระแสวัตถุนิยม ทำให้รายได้ไม่เพียงพอต่อค่าใช้จ่าย เกิดภาวะหนี้สินในครัวเรือน สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น จากการที่การกลายเป็นเมืองรุกคืบเข้าสู่พื้นที่ชุมชนชานเมือง

นอกจากปัจจัยที่ได้กล่าวมาข้างต้น เมื่อจากการพิจารณาปัจจัยที่ส่งผลกระทบจากการกลายเป็นเมืองทั้ง 3 ปัจจัย ได้แก่ ปัจจัยด้านประชากร ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ ปัจจัยด้านการบริโภค ทุกรายการก็ยังมีปัจจัยที่นอกเหนือจาก 3 ปัจจัยหลักของ Lambregts โดยมีการศึกษาปัจจัยนอกเหนือจากนี้ไว้อย่างชัดเจน และเป็นปัจจัยที่สำคัญที่ส่งผลกระทบต่อกรรุกคืบของเมืองเข้าสู่ชุมชน ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ชานเมือง ดังต่อไปนี้

ปัจจัยด้านกายภาพ

ปัจจัยด้านกายภาพ เป็นอีกหนึ่งปัจจัยที่ส่งผลกระทบจากการกลายเป็นเมืองในพื้นที่ชานเมือง โดยที่ วันดี ธาดาเสวี (2548) ได้อธิบายปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อกรกลายเป็นเมืองไว้อย่างน่าสนใจไว้ว่า การที่พื้นที่ชานเมืองเกิดกระบวนการกลายเป็นเมืองจำเป็นต้อง

มีปัจจัยที่หนุนเสริมให้เกิดการกลายเป็นเมืองอย่างเห็นได้ชัดเจน คือ การสร้างสถานที่ราชการของรัฐบาล มีสิ่งอำนวยความสะดวกด้านโครงสร้างพื้นฐานให้บริการ ได้แก่ ไฟฟ้า น้ำประปา ถนน ความปลอดภัย เป็นต้น รวมทั้งเกิดจากนโยบายทางภาครัฐที่ส่งเสริมให้เกิดการสร้างโรงงานอุตสาหกรรมในพื้นที่โดยรอบของชานเมือง รวมถึง มีการติดต่อสื่อสาร และการเดินทางที่สะดวกสบาย สามารถใช้เวลาในการคมนาคมได้อย่างรวดเร็ว สอดคล้องกับ ปัญญา หมั่นเก็บ และคณะ (2554) ซึ่งให้เห็นว่า การกลายเป็นเมืองได้แพร่กระจายจากเมืองเข้าสู่พื้นที่ชานเมืองหรือชุมชนชานเมือง ส่งผลต่อเกิดสภาพรุกล้ำทางกายภาพ (Physical encroachment) และการขยายตัวของเขตพื้นที่ชานเมืองนั้นได้รับอิทธิพลจากความเจริญใจกลางเมือง รวมถึงขอบข่ายการคมนาคม ขนส่ง เส้นทาง และถนน ทำให้การคมนาคมสะดวกสบายมากกว่าอดีตที่ผ่านมา นอกจากนี้ บั้วพันธ์ พรหมพักพิง และวีระยุทธ โพธิ์ถาวร (2558) ซึ่งให้เห็นปัจจัยที่ส่งผลกระทบจากการกลายเป็นเมืองเพิ่มเติมไว้ว่า คริวเรือนได้รับผลประโยชน์จากการกลายเป็นเมืองทางด้านการพัฒนาระบบสาธารณูปโภค ไฟฟ้า น้ำประปา อินเทอร์เน็ต โทรศัพท์ การขยายตัวของเส้นทางการคมนาคม สถานศึกษา เพิ่มมากขึ้น การเข้าถึงสถานพยาบาลที่ทันสมัยและรวดเร็ว เห็นได้ว่าพื้นที่ชานเมืองเกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านโครงสร้างพื้นฐานอย่างชัดเจน ซึ่งสิ่งเหล่านี้ล้วนมีความสำคัญต่อคริวเรือนแรงงานชานเมือง และ วรารวรรณ เวชชสิทธิ์ (2529) ได้ศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างกลไกการขยายตัวของเมืองกับโครงสร้างพื้นฐาน คือ การคมนาคมมีความสัมพันธ์การกับการดำเนินชีวิตของพื้นที่หมู่บ้านเมืองทอง 3 และหมู่บ้านไทยสมุทรพาณิชย์ประกนกัย พิจารณาจากการคมนาคมทั่วไปและพิจารณาความรู้สึกในการเดินทางว่าสะดวกมากขึ้น ใช้ระยะเวลาในการเดินทางน้อยลง ชนิดของยานพาหนะเปลี่ยนแปลงไปเนื่องจากโครงสร้างพื้นฐานที่ดีขึ้น

ปัจจัยทุนทางวัตถุ

สำหรับปัจจัยทุนทางวัตถุ Norman Long (1989 อ้างถึงใน บั้วพันธ์ พรหมพักพิง, 2549) ได้กำหนดปัจจัยทรัพยากรในการดำรงชีพด้านวัตถุ ซึ่งเป็นวัตถุที่มีความเกี่ยวข้องกับ ที่ดิน บ้าน ทรัพย์สิน เครื่องมือ หรืออื่น ๆ โดยที่เป็นวัตถุที่เราสามารถจับต้องได้ หรือแม้กระทั่งที่เป็นรายได้เข้าออกในของคริวเรือนก็ถือว่าเป็นปัจจัยทุนทางวัตถุเช่นเดียวกัน รวมถึง Andreas Waaben Thulstrup (2015); Julia Horsley, Sarah Prout, Matthew Tonts and Saleem H. Ali (2015) ได้ชี้ให้เห็น การวิเคราะห์ตัวชี้วัดวิถีการดำรงชีพ โดยที่ทำความเข้าใจในการพัฒนาที่มีการสนับสนุนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม และวัฒนธรรม ด้านสุขภาพ ด้านนโยบาย ด้านสภาพทรัพยากรธรรมชาติ ได้กำหนดกรอบ

การตัวชี้วัดทางการดำเนินชีวิตของสินทรัพย์ทุนเป็นทรัพยากรพื้นฐานที่ควรมีไว้ครอบครองในอนาคต ซึ่งทุนทางกายภาพ (Physical capital) วัดได้จากการที่ครัวเรือนนั้น ๆ ครอบครองบ้าน มีเครื่องจักร อุปกรณ์เครื่องมือเครื่องใช้ การมีที่ดินทำกิน การทำปศุสัตว์ สิ่งเหล่านี้เป็นสินทรัพย์สิ่งซึ่งช่วยในการดำรงชีพ และสร้างความมั่นคงในชีวิตและครัวเรือน

นอกจากนี้ ภัทรพร ศรีพรหม (2552) ศึกษาภาวะสินทรัพย์ทุนในชนบท 2 พื้นที่ ได้อธิบายทุนทางวัตถุไว้ดังนี้ ทุนทางวัตถุที่ครัวเรือนให้ความสำคัญ คือ ที่ดินและที่อยู่อาศัย ซึ่งครัวเรือนทั้ง 2 พื้นที่ให้ความสำคัญกับที่ดินทำกิน เพราะคนในชนบทจะไม่ยอมขายที่ดินของตนเอง จะเก็บไว้ให้กับลูกหลานเพื่อเป็นหลักประกันว่าถึงทรัพย์สินเงินทองจะไม่มีมาก แต่ถ้ามีที่ดินก็จะไม่อดตาย ที่ดินสามารถเป็นแหล่งอาหาร เป็นแหล่งเศรษฐกิจ เช่น การทำนาปลูกข้าว การหาพืชตามทุ่งนาไปขาย เป็นต้น สิ่งนี้สะท้อนให้เห็นถึงการให้ความสำคัญต่อการครอบครองที่ดินสำหรับการสร้างความมั่งคั่งในการดำรงชีพของครัวเรือนสำหรับที่อยู่อาศัยเป็น เพราะถ้ามีที่อยู่อาศัยคนก็จะไม่ต้องไปเร่ร่อนไปอยู่ที่บ้านคนอื่น หรือต้องอพยพออกไปทำงานต่างจังหวัด เห็นได้ว่าปัจจัยทุนทางวัตถุมีความหลากหลาย และเป็นสิ่งที่สำคัญต่อความมั่นคงในการดำรงชีพของครัวเรือน

ปัจจัยทุนทางการเงิน

สำหรับปัจจัยทุนทางการเงิน Long ไม่ได้กล่าวถึงอย่างชัดเจนนัก แต่ในส่วนนี้ผู้ที่กล่าวไว้เรื่องการเงินคือ บัวพันธ์ พรหมพักพิง และคณะ (2549) โดยที่มองว่า ปัจจัยทุนทางการเงินอยู่ในรูปแบบการออมทรัพย์และกลุ่มกองทุน และการกู้ยืมเงินทั้งในและนอกระบบจากเครือข่ายและนายทุนในหมู่บ้าน ซึ่งในที่นี้หมายถึงการเข้าถึงแหล่งเงินทุนที่จำเป็นในครัวเรือน โดยที่ Andreas Waaben Thulstrup (2015); Julia Horsley, Sarah Prout, Matthew Tonts and Saleem H. Ali (2015) ที่ได้ทำการศึกษา ทุนด้านการเงิน (Financial capital) โดยมองว่าการกำหนดการวัดทุนทางการเงินได้จาก ค่าจ้าง การสะสมเงินออม การส่งเงินไปให้ รายได้ ลิขสิทธิ์ ค่าเช่า การกู้ยืมเงิน ทอง เพชร และเงินจากอาชีพอื่นที่เกิดจากการเข้าถึงการจ้างงาน การได้รับเงินบำนาญ เงินโอนจากภาครัฐ ซึ่งรายได้เหล่านี้ได้มาจากระบบตลาดเศรษฐกิจ ด้วยเหตุนี้ตัวชี้วัดเหล่านี้จึงมีความสัมพันธ์ที่ครอบคลุมระหว่างการเจริญเติบโตของเศรษฐกิจ ความมั่งคั่งทางการเงิน นอกจากนี้ ภัทรพร ศรีพรหม (2552) ได้เน้นย้ำว่า “เงินเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนจากสิ่งหนึ่งไปสู่สิ่งหนึ่ง” เงินทำให้สมาชิกในครัวเรือนมีกำลังใจในการทำงานต่อไป เงินสามารถช่วยในการรักษาเมื่อสมาชิกในครัวเรือนเจ็บไข้ได้ป่วย สามารถนำเงินนั้นแปลงสินทรัพย์ไปสู่การลงทุนทั้งด้านการเก็บเกษตร และการออมเงินกับกลุ่มกองทุนต่าง ๆ เงินจึงเป็นอีกหนึ่งปัจจัยที่ช่วยให้ครัวเรือนแรงงานชนเมืองมีความมั่นคงในการดำรงชีพ

ปัจจัยทุนทางมนุษย์

ด้านปัจจัยทุนทางมนุษย์ Norman Long (1989 อ้างถึงใน บั้วพันธ์ พรหมพักพิง : 2549) ได้อธิบายและให้ความสำคัญต่อทรัพยากรทางด้านมนุษย์ (Human Resource) โดยที่มองมนุษย์หรือคนเป็นทรัพยากรที่เกี่ยวข้องกับกำลังแรงงาน มองเรื่องสุขภาพของคนในครัวเรือน การเพิ่มทักษะอาชีพเพื่อช่วยในการยกระดับการทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ และการพัฒนาทักษะความรู้จากการสังสรรค์ทางด้านการอื่น ๆ ที่ช่วยให้เกิดความรู้เพิ่มเติมจากที่ตนเองและครอบครัวเป็นอยู่ ในที่นี้ได้ทำการกำหนดองค์ประกอบในการสำรวจเป็นประเด็นหลัก กิจกรรมหรืออาชีพหลักของสมาชิกภายในครอบครัวนั้น ด้านการศึกษา ด้านการรับมือกับภัยคุกคามจากการเจ็บป่วย และการเข้าถึงการรักษาพยาบาลซึ่งเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ปัจจัยทุนทางมนุษย์เกิดความมั่นคงในการดำรงชีพ ถ้าสุขภาพของคนในครัวเรือนมีความแข็งแรงไม่เกิดโรคภัย ยิงส่งผลทำให้กำลังแรงงานในครัวเรือนทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ และไม่จำเป็นต้องลงทุนด้านสุขภาพให้สูญสิ้นไป เช่นเดียวกับกับ Andreas Waaben Thulstrup (2015); Julia Horsley, Sarah Prout, Matthew Tonts and Saleem H. Ali (2015) ที่มองว่า ทุนด้านมนุษย์ (Human capital) สามารถทำการวัดโดยที่แปลงทฤษฎีให้เกิดตัววัดที่เป็นรูปธรรม คือ ครัวเรือนที่มีความมั่นคงจำเป็นต้องมีกำลังแรงงาน มีสุขภาพสุขภาพและโภชนาการของแรงงานที่แข็งแรง แรงงานมีการพัฒนาทักษะและความรู้เพิ่มขึ้น

นอกจากนี้ ภัทรพร ศรีพรหม (2552) ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของการพัฒนาความรู้ทักษะอาชีพโดยการเรียนหนังสือ เช่น การประกอบอาชีพทำนาพ่อแม่ที่เป็นอาชีพหลักแต่ไม่อยากให้ลูกกลับมาทำนา เพราะว่าการทำนานั้นยากลำบาก พ่อแม่จึงส่งลูกเรียนหนังสือให้ได้สูงที่สุดเพื่อช่วยในการสร้างความมั่นคงและช่วยให้สมาชิกในครัวเรือนมีโอกาสในการทำงานเพิ่มมากขึ้น เมื่อก้าวถึงการพัฒนาความรู้จากปรากฏการณ์การกลายเป็นเมืองที่ขยายสู่พื้นที่ชนบทส่งผลทำให้เพิ่มโอกาสทางการศึกษาเนื่องจากการคมนาคมที่สะดวกสบายและรวดเร็วสามารถเข้ามาเรียนในเมืองได้ ด้านสุขภาพของสมาชิกในครัวเรือนเป็นอีกหนึ่งตัวแปรที่มีความสำคัญถ้าสมาชิกในครัวเรือนเกิดเจ็บป่วย ทำให้ครัวเรือนนั้นต้องหยุดพักเพื่อดูแล ขาดโอกาสในการสร้างรายได้ด้วย

ปัจจัยทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ

ด้านปัจจัยทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ Norman Long (1989 อ้างถึงใน บั้วพันธ์ พรหมพักพิง : 2549) ได้อธิบายรูปแบบที่ครัวเรือนมีโอกาสในการเข้าถึงการใช้ประโยชน์

แหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่ชุมชนใช้ประโยชน์ที่มีอยู่ ส่วนรวม ทั้งที่เป็นป่าไม้ แหล่งน้ำ สัตว์ป่า เช่นเดียวกับกับ Andreas Waaben Thulstrup (2015); Julia Horsley, Sarah Prout, Matthew Tonts and Saleem H. Ali (2015) มองว่า ทุนด้านทรัพยากรธรรมชาติ (Natural capital) สามารถวัดได้จาก ด้านการเข้าถึงการใช้ประโยชน์จากที่ดิน การเข้าถึงแหล่งน้ำ การเข้าถึงธรรมชาติ การเข้าถึงพฤษาและป่าไม้ ซึ่งผลกระทบเกิดจากการพัฒนาจะสร้างรายได้เพิ่มขึ้น เช่น งานวิจัยในประเทศแซมเบียที่มีการขุดเจาะทองแดง ส่งผลกระทบต่อประชาชนที่ไม่สามารถเข้าถึงการใช้ทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ เป็นต้น

ปัจจัยทุนทางสังคมและวัฒนธรรม

ปัจจัยทุนทางสังคมและวัฒนธรรม Norman Long (1989 อ้างถึงใน บัวพันธ์ พรหม พักพิง : 2549) ได้อธิบาย คริวเรือนจำเป็นต้องมีความเกี่ยวข้องกับการติดต่อสัมพันธ์กับญาติพี่น้องของตนเอง การติดต่อสัมพันธ์กับชุมชนท้องถิ่นในแนวราบ และพื้นที่ใกล้เคียง การติดต่อสัมพันธ์กับภายนอก การติดต่อสัมพันธ์กับภาครัฐ ชื่อเสียงและเกียรติยศ ตำแหน่งหน้าที่ในชุมชน เช่นเดียวกับกับ Andreas Waaben Thulstrup (2015); Julia Horsley, Sarah Prout, Matthew Tonts and Saleem H. Ali (2015) มองว่า ทุนด้านสังคม (Social capital) สามารถวัดได้จาก การสะสมในเรื่องความไว้วางใจซึ่งกันและกันและมีบรรทัดฐาน กฎระเบียบ โครงสร้างทางสังคม และประชาชนมีเครือข่ายสถาบันในการแก้ไขปัญหาของคนมีเครือข่ายทางสังคม มีเครือข่ายที่ติดต่อระหว่างครอบครัว มีสมาชิกในครัวเรือนพูดคุยแลกเปลี่ยน การสร้างความร่วมมือหรือกลุ่มสหกรณ์

จากที่กล่าวมาทั้งหมดเมื่อวิเคราะห์ข้อมูลจากเนื้อหา พบว่า ปัจจัยทั้ง 9 ปัจจัยมีอิทธิพลต่อความมั่นคงในการดำรงชีพของครัวเรือนแรงงานชนเมืองทั้งสิ้น โดยเริ่มจากการกลายเป็นเมืองขยายตัวสู่พื้นที่ชนบท ส่งผลทำให้พื้นที่ชนบทเกิดความเปราะบาง (Vulnerability) ทั้งปัจจัยด้านประชากร ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ ปัจจัยด้านการบริโภค และปัจจัยด้านกายภาพ นอกจากนี้ยังเชื่อมโยงถึงครัวเรือนแรงงานในการเข้าถึงและครอบครองสินทรัพย์ที่มีอยู่ในพื้นที่ทางปัจจัยทุนทางวัตถุ ปัจจัยทุนทางการเงิน ปัจจัยทางทุนมนุษย์ ปัจจัยทุนทางทรัพยากรธรรมชาติและปัจจัยทางสังคมและวัฒนธรรม

ตัวชี้วัดที่ทำการวัดความมั่นคงในการดำรงชีพ

สำหรับการสังเคราะห์ตัวแปรตามได้ใช้กรอบการศึกษาของ Marc Lindenberg (2002) ในที่นี้ขอนำเสนอตัวชี้วัดในการสร้างความมั่นคงในการดำรงชีพ โดยได้มีการพัฒนาตัวชี้วัดขึ้นภายใต้โครงการ CARE หลังจากมีการนำตัวชี้วัดไปใช้มากกว่า 50 ประเทศ

ทั่วโลก โดยมีการใช้ตัวชี้วัดที่ประเทศอินเดีย ศรีลังกา แอฟริกา และประเทศอื่น ๆ มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1) ตัวชี้วัดทางด้านเศรษฐกิจ ในส่วนตัวชี้วัดนี้ได้ให้ความสำคัญกับทุนรายได้ที่จำเป็น ในการจัดซื้อจัดหาในสิ่งของที่จำเป็นพื้นฐานของครัวเรือนที่ต้องการจะได้ใช้

2) ตัวชี้วัดทางด้านสังคม ในส่วนนี้ได้ให้ความสำคัญต่อการกำหนดคุณภาพชีวิตของครัวเรือน กับการได้รับมาซึ่งบริการด้านสุขภาพ น้ำดื่ม แหล่งน้ำ ระบบสุขภาพ คุณภาพอาหาร การอยู่การกิน บ้านเรือนที่มั่นคง การเข้าถึงการศึกษา การเปลี่ยนแปลงและการกระจายของรายได้ที่เท่าเทียม ลักษณะการทำงานและกำลังแรงงานของสมาชิกในครัวเรือน

เมื่อแยกตัวชี้วัดออกมาแล้ว พบว่า มีทั้งหมด 8 ตัวชี้วัดที่ทำการวัดความมั่นคงในการดำรงชีพ ได้แก่ ด้านรายได้ ด้านทรัพย์สิน ด้านอาหารการกิน ด้านสุขภาพ ด้านการศึกษา ด้านคุณภาพของน้ำ ด้านการมีส่วนร่วม และด้านอนามัยเจริญพันธ์ โดยที่ตัวชี้วัดเหล่านี้สามารถนำไปใช้วัดความมั่นคงในการดำรงชีพของครัวเรือนและชุมชนภายใต้โครงการ CARE ได้เป็นอย่างดี รวมไปถึง Pramod K. Singh and B.N Hiremath (2010) ได้พัฒนาตัวชี้วัดความมั่นคงในการดำรงชีพอย่างยั่งยืนในประเทศที่กำลังพัฒนา เพื่อเป็นเครื่องมือในการวางแผนการพัฒนาของประเทศ ได้กำหนดตัวชี้วัดปัจจัยที่ช่วยให้เกิดการสร้างความมั่นคงในการดำรงชีพอย่างยั่งยืน การศึกษานี้ได้ศึกษาพื้นที่รัฐคุชราต (Gujarat) ในประเทศอินเดีย โดยเป็นเมืองที่มีการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ และเป็นศูนย์กลางของอุตสาหกรรม ได้กำหนดตัวชี้วัดความมั่นคงในการดำรงชีพ ดังนี้ 1) ความมั่นคงทางด้านเศรษฐกิจ ได้กำหนดตัวแปร ได้แก่ การใช้ประโยชน์จากที่ดิน ผลผลิตจากที่ดิน กำลังของแรงงาน รายได้จากการผลิต ตลาด เป็นต้น 2) ความมั่นคงทางด้านทุนทางสังคม ได้กำหนดตัวแปร ได้แก่ การกระจายตัวของที่ดิน สิทธิที่ดินที่ถืออยู่อาศัย รายได้ รายได้เกิดเส้นความยากจนของประเทศ การเข้าถึงการศึกษาของคนในครัวเรือนอ่านออกเขียนได้ เป็นต้น นอกจากนี้ Pramod K. Singh and B.N Hiremath ยังชี้ให้เห็น ตัวแปรที่สร้างความมั่นคงในการดำรงชีพที่เพิ่มขึ้นและแตกต่างนอกเหนือจาก Marc Lindenberg คือ ความมั่นคงทางด้านระบบนิเวศ ได้ทำการกำหนดตัวแปร ได้แก่ ลักษณะพื้นที่ของครัวเรือนอาศัยอยู่ พื้นที่ทั้งหมดของป่าไม้ ลักษณะคุณภาพของดินและน้ำ มลภาวะทางอากาศ ปริมาณของน้ำใต้ดินที่สูญเสียไป ที่ช่วยทำให้เกิดความมั่นคงในการดำรงชีพอย่างยั่งยืน (Pramod K et al : 2010)

เมื่อพิจารณาตัวชี้วัดความมั่นคงในการดำรงชีพ ผู้วิจัยสามารถสังเคราะห์ตัวชี้วัดความมั่นคงในการดำรงชีพของครัวเรือนแรงงานชานเมืองเพื่อให้สอดคล้องกับบริบทของ

พื้นที่ชานเมือง กล่าวโดยสรุปได้ว่า ตัวชี้วัดความมั่นคงในการดำรงชีพมีเกณฑ์การวัดอยู่ทั้งหมด 5 องค์ประกอบหลักที่สามารถวัดได้และสอดคล้องกับครัวเรือนแรงงานในพื้นที่ชานเมืองขอนแก่น ได้แก่ 1) ด้านที่ดินและที่อยู่อาศัย 2) ด้านกำลังแรงงานในครัวเรือน 3) ด้านอาหาร 4) ด้านสุขภาพ และ 5) การเข้าถึงการศึกษา ถ้าสภาพการทั้งหมดมีสถานะที่ดีและเหมาะสม จะส่งผลทำให้ครัวเรือนแรงงานเกิดความมั่นคงในการดำรงชีพต่อไปสามารถนำมาใช้เป็นตัวแปรตามของงานวิจัย

สรุปผลการศึกษาปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อจากการกลายเป็นเมือง

ผู้ศึกษาสามารถสรุปประเด็นปัจจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อนำมาสร้างเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัย ได้ดังต่อไปนี้ 1) ปัจจัยด้านประชากร มีปัจจัยที่เข้ามาเกี่ยวข้องต่อการกลายเป็นเมืองทั้งหมด 5 ด้าน คือ ขนาดของครัวเรือน การศึกษา อายุ(อายุการเริ่มเข้าทำงาน) การเคลื่อนย้ายแรงงาน ความสัมพันธ์ในครัวเรือน บทบาทของสมาชิกในครัวเรือน 2) ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ มีปัจจัยเกี่ยวข้องต่อการกลายเป็นเมืองพื้นที่ชานเมืองทั้งหมด 4 ด้าน คือ รายได้ อาชีพ(อาชีพที่หลากหลาย) ความเข้มข้นในการจ้างงาน การเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์จากที่ดิน 3) ปัจจัยด้านการบริโภค มีปัจจัยเกี่ยวข้องต่อการกลายเป็นเมืองพื้นที่ชานเมืองทั้งหมด 2 ด้าน คือ วิถีความเป็นอยู่ และระดับการบริโภค

สำหรับปัจจัยที่ 4) ปัจจัยด้านกายภาพ มีปัจจัยที่เกี่ยวข้องต่อการกลายเป็นเมืองพื้นที่ชานเมืองทั้งหมด 3 ด้าน คือ ด้านโครงสร้างพื้นฐาน การคมนาคม การติดต่อสื่อสาร ซึ่งเป็นปัจจัยที่ค้นพบนอกเหนือจาก Lambregts B, Panthasen T and Mancharern S ที่ได้กล่าวไว้ เห็นได้ว่าปัจจัยทั้งมีความสัมพันธ์กันทั้งสิ้นที่ส่งผลให้เกิดการขยายตัวของเมืองรุกคืบสู่พื้นที่ชานเมืองจังหวัดขอนแก่น

ปัจจัยด้านทรัพยากรในการดำรงชีพ

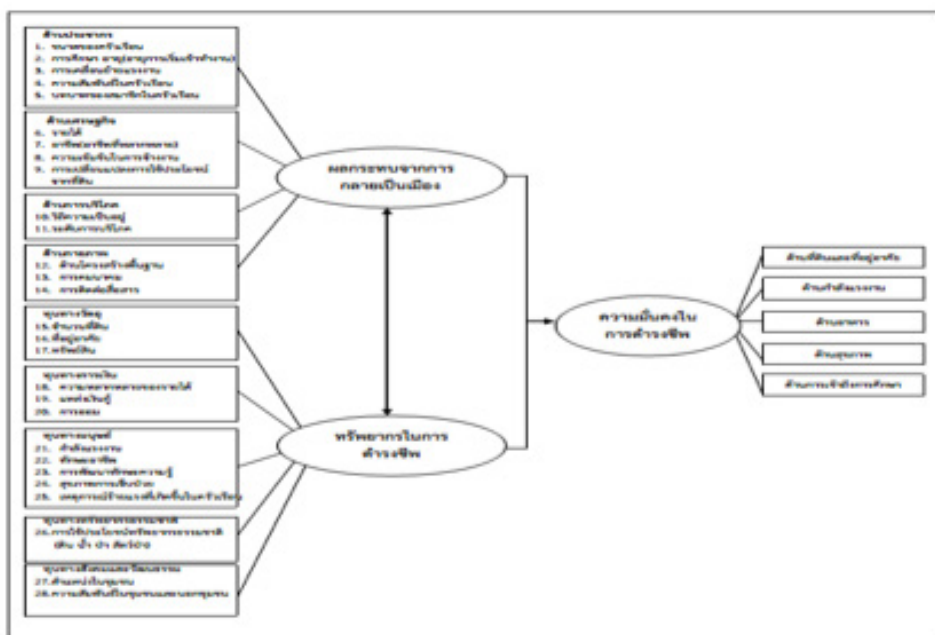
ในประเด็นองค์ประกอบปัจจัยทรัพยากรในการดำรงชีพเพื่อทำความเข้าใจ อธิบายและตีความปรากฏการณ์ของผลกระทบจากการกลายเป็นเมืองที่รุกคืบเข้าสู่พื้นที่ชานเมืองส่งผลต่อความมั่นคงของครัวเรือนทางด้านการดำรงชีพ เพื่อวัดความสามารถการเข้าถึงและการครอบครองสินทรัพย์ทุนของครัวเรือนแรงงานชานเมือง และระดับความมั่นคงในการดำรงชีพของครัวเรือนชานเมืองภายใต้กรอบการเข้าถึงทรัพยากร และสินทรัพย์ทุนทั้ง 5 ปัจจัย มีดังต่อไปนี้

5) ปัจจัยทุนทางวัตถุ ได้แก่ จำนวนที่ดิน ที่อยู่อาศัย ทรัพย์สิน 6) ปัจจัยทุนทางการเงิน ได้แก่ ความมั่นคงทางรายได้ แหล่งเงินกู้ การออม 7) ปัจจัยทุนทางมนุษย์ ได้แก่ กำลัง

แรงงาน ทักษะอาชีพ การพัฒนาทักษะความรู้ สุขภาพการเจ็บป่วย เหตุการณ์ร้ายแรงที่เกิดขึ้นในครัวเรือน 8) ปัจจัยทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ การใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติส่วนรวม (ดิน น้ำ ป่าไม้ สัตว์ป่า) 9) ปัจจัยทุนทางสังคมและวัฒนธรรม ได้แก่ ตำแหน่งในชุมชน ความสัมพันธ์ในชุมชนและนอกชุมชน

ตัวชี้วัดความมั่นคงในการดำรงชีพ

เมื่อพิจารณาตัวชี้วัดความมั่นคงในการดำรงชีพ ผู้ศึกษาสามารถสังเคราะห์ตัวชี้วัดความมั่นคงในการดำรงชีพของครัวเรือนแรงงานชนเมือง กล่าวโดยสรุปได้ว่า ตัวชี้วัดความมั่นคงในการดำรงชีพมีเกณฑ์การวัดอยู่ทั้งหมด 5 องค์ประกอบหลักที่สามารถวัดได้ และสอดคล้องกับครัวเรือนแรงงานในพื้นที่ชนเมืองขอนแก่น ได้แก่ 1) ด้านที่ดินและที่อยู่อาศัย 2) ด้านกำลังแรงงานในครัวเรือน 3) ด้านอาหาร 4) ด้านสุขภาพ และ 5) การเข้าถึงการศึกษา ถ้าสภาพการทั้งหมดมีสถานะที่ดีและเหมาะสม จะส่งผลทำให้ครัวเรือนแรงงานเกิดความมั่นคงในการดำรงชีพต่อไป

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

บรรณานุกรม

- ณานิกา สุขวัฒนวิจิตร. (2549). วิวัฒนาการเมืองและรูปแบบการตั้งถิ่นฐานมนุษย์ของเทศบาลปากเกร็ดจังหวัดนนทบุรี. วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาภูมิศาสตร์การวางแผนการตั้งถิ่นฐานมนุษย์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ดารณี บัญชรเทวกุล. (2551). กระบวนการกลายเป็นเมืองกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในประเทศที่กำลังพัฒนา (URBANIZATION AND SOCIAL CHANGE IN DEVELOPING COUNTRIES). พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ธานินทร์ ศิลป์จารุ. (2548). การวิจัยและการวิเคราะห์ข้อมูลทางสถิติ SPSS. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: บริษัท วี อินเตอร์ พรินท์.
- บัวพันธ์ พรหมพักพิง และวีระยุทธ โพธิ์ถาวร. (2549). โครงการศึกษาศักยภาพของคนเมืองในการรับมือกับ
- ภัยพิบัติ: กรณีศึกษาชุมชนคลองหระ ตำบลคลองหระ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา. กรณีศึกษา: งานวิจัยในไทยด้านการรับมือของเมืองกับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ Urban Climate Resilience Research, 2-1.
- ปัญญา หมั่นเก็บ สุนิสา นุ้ยไสน และทิพวรรณ ลิ้มงูร. (2554). การเปลี่ยนแปลงสภาพครัวเรือนเกษตรกรในเขตชานเมือง: กรณีศึกษาเขตลาดกระบัง กรุงเทพฯ. การประชุมทางวิชาการของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ครั้งที่ 49: สาขาส่งเสริมการเกษตรและคหกรรมศาสตร์. 49, 137-144.
- ปฐม ทรัพย์เจริญ. (2553). สังคมวิทยาเมือง URBAN SOCIOLOGY. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ปนัดดา พาณิชยพันธ์. (2554). พัฒนาการของโครงข่ายการขนส่งและการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินในเขตชานเมือง : กรณีศึกษาชานเมืองเชียงใหม่-แม่ใจ. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภูมิศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- พัชรินทร์ ฤทธิ์สำแดง. (2549). การเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมชุมชนชานเมือง: กรณีศึกษาชุมชนบ้านคลอง 7 ตำบลบึงคำพร้อย อำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- พรอัมรินทร์ พรหมเกิด. (2539). สังคมวิทยาการเมือง (URBAN SOCIOLOGY). พิมพ์ครั้งที่ 1. ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ภัทรพร ศรีพรหม. (2552). ความอยู่ดีมีสุขและสินทรัพย์ทุนในชุมชนชนบท: กรณีหมู่บ้านท่าตำบลยางคำ อำเภอโพธาราย จังหวัดร้อยเอ็ด และหมู่บ้านดง ตำบลพังแดง อำเภอดงหลวง จังหวัดมุกดาหาร. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนาสังคม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

- วันดี ธาดาเศวร์. (2548). กระบวนการกลายเป็นเมืองกับความเป็นชุมชนชนบท : กรณีศึกษาชุมชนตำบลบางหลวง อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการวิจัยและการพัฒนาเมือง บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม.
- วราวรรณ เวชชัสส์. (2529). การศึกษาเปรียบเทียบอิทธิพลของกลไกการขยายเมืองต่อแบบแผนการดำเนินชีวิตในเขตชานเมืองกรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์หลักสูตรสังคมวิทยา มหาบัณฑิตสาขาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สถาบันสิ่งแวดล้อมไทย. (2556). กระบวนการกลายเป็นเมืองในประเทศไทย **Urbanization in Thailand.** (ม.ป.พ).
- Andreas Waaben Thulstrup. (2015). Livelihood Resilience and Adaptive Capacity: Tracing Change in Household Access to Capital in Central Vietnam. **World Development**, 74, 352-362.
- Carole Rakodi. (1999). A Capital Asset Framework for Analysing Household Livelihood Strategies: Implication for Policy. **Development Policy Review**, 17, 315-342.
- International Labour Office. (2544). **Act on Labour Relations.** Official Gazette, Thailand.
- Julia Horsley, Sarah Prout, Matthew Tonts and Saleem H. Ali. (2015). Sustainable livelihoods and indicators for regional development in mining economies. **The Extractive Industries and Society**, 2, 368-380.
- Lambregts B, Panthasen T, Mancharern S. (2558). Urbanization in the Bangkok Metropolitan region: trends, drivers and challenges. **Case Study: Climate Resilience Research in Thailand** 1, 2-1.
- Maniemai Thongyou, Thanapauge Chamaratana, Monchai Phongsiri. (2557). **Perception on Urbanization Impact on the Hinterlands: A Study of Khon Kaen City.** The Swedish International Development Cooperation Agency, Sida.
- Marc Lindenberg. (2002). Measuring Household Livelihood Security at the Family and Community Level in the Developing World. **World Development**, 30(2), 301-318.
- Pramod K. Singh and B.N Hiremath. (2010). Sustainable livelihood security index in developing country: A tool for development planning. **Ecological Indicators**, 2, 442-451.
- Thanadorn Phuttharak. (2558). **Urbanization and Urban Development of Rapid Growth: Udon Thani.** Doctor of Philosophy Thesis in Development Science, Graduate School, Khon Kean University.

